

СРІБНІ ТА ЗОЛОТІ ІСЛАМСЬКІ МОНЕТИ В КОЛЕКЦІЇ БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ¹

У статті розглянуто срібні та золоті монети різних ісламських держав, які зберігаються в Білгород-Дністровському краєзнавчому музеї. Особливо відзначено роль цих монет у дослідженні локального грошового обігу.

Ключові слова: ісламська нумізматика, грошовий обіг, Білгород-Дністровський.

Нумізматичні джерела відіграють важливу роль у дослідженні політичної, соціальної й особливо економічної історії певного регіону. Зокрема, фіксація знахідок монет займає вагомe місце в реконструкції грошового обігу в середньовічному Білгороді (ще відомий, як Монкастро, Аспрокастро, Аккерман, Четатя-Албе та ін.).

Першою публікацією знахідок ісламських монет на території Білгорода-Дністровського було повідомлення в «Звітах Імператорської Археологічної Комісії» за 1904 р. про відкриття скарбу, що складався із 3264 срібних золотоординських монет кінця XIII ст. ханів Тула-Буги та Токти² (монети були ідентифіковані А.К. Марковим) (ОАК 1907, с. 121). Однак, слід зауважити, що на думку деяких дослідників (Булатович 1986, с. 117—118), до білгородських знахідок також належить скарб із 6 монет Токти, опублікований у 1844 р. В.В. Григор'євим (Григорьев 1844, с. 301—302). Декілька золотоординських й османських монет, знайдених під час розкопок Аккерманської фортеці в 1912 р., були опубліковані Е.Р. фон Штерном (Штерн 1913, с. 96, 99).

Наступний період у дослідженні проблеми припадає на 50—80-ті роки. На відміну від до-революційних публікацій, дослідники не лише фіксують знахідки, а й починають приділяти значну увагу питанню вивчення грошового обігу золотоординських монет (Полевой 1956, с. 91—103; Нудельман 1974, с. 199—201; Булатович 1986, с. 117—120).

На сучасному етапі дослідження відбулася помітна активізація у вивченні обігу середньовічних монет у Білгороді, що пов'язано з появою нових знахідок, виявлених під час археологічних досліджень Білгород-Дністровської фортеці, які проводилися Білгород-Тирською експедицією (Богуславский, Дергачева 2011, с. 73—91; Богуславский, Янов 2013, с. 55—68; Богуславский, Янов 2013а, р. 40—41; Богуславский, Дергачева 2014, с. 131—151; Богуславский, Янов 2014, с. 345—357) та Міжнародною південною середньовічною експедицією (Beljaeva, Boldureanu, Dergaciovă 2012, р. 29). Окрім того, було ідентифіковано монети з розкопок 40—60-х рр. XX ст. (Карашевич, Болдуряну, Дергачева 2013, с. 283—289). Значну увагу в публікаціях приділено проблемі обігу османських монет, яка не досліджувалася в радянський період через невелику кількість відомих знахідок.

Метою цієї статті є залучення до наукового обігу нових нумізматичних джерел (з колекції Білгород-Дністровського краєзнавчого музею), зіставлення отриманих даних з опублікованими раніше білгородськими знахідками та оцінка їхнього значення в дослідженні грошового обігу й інших аспектів історії Білгорода-Дністровського.

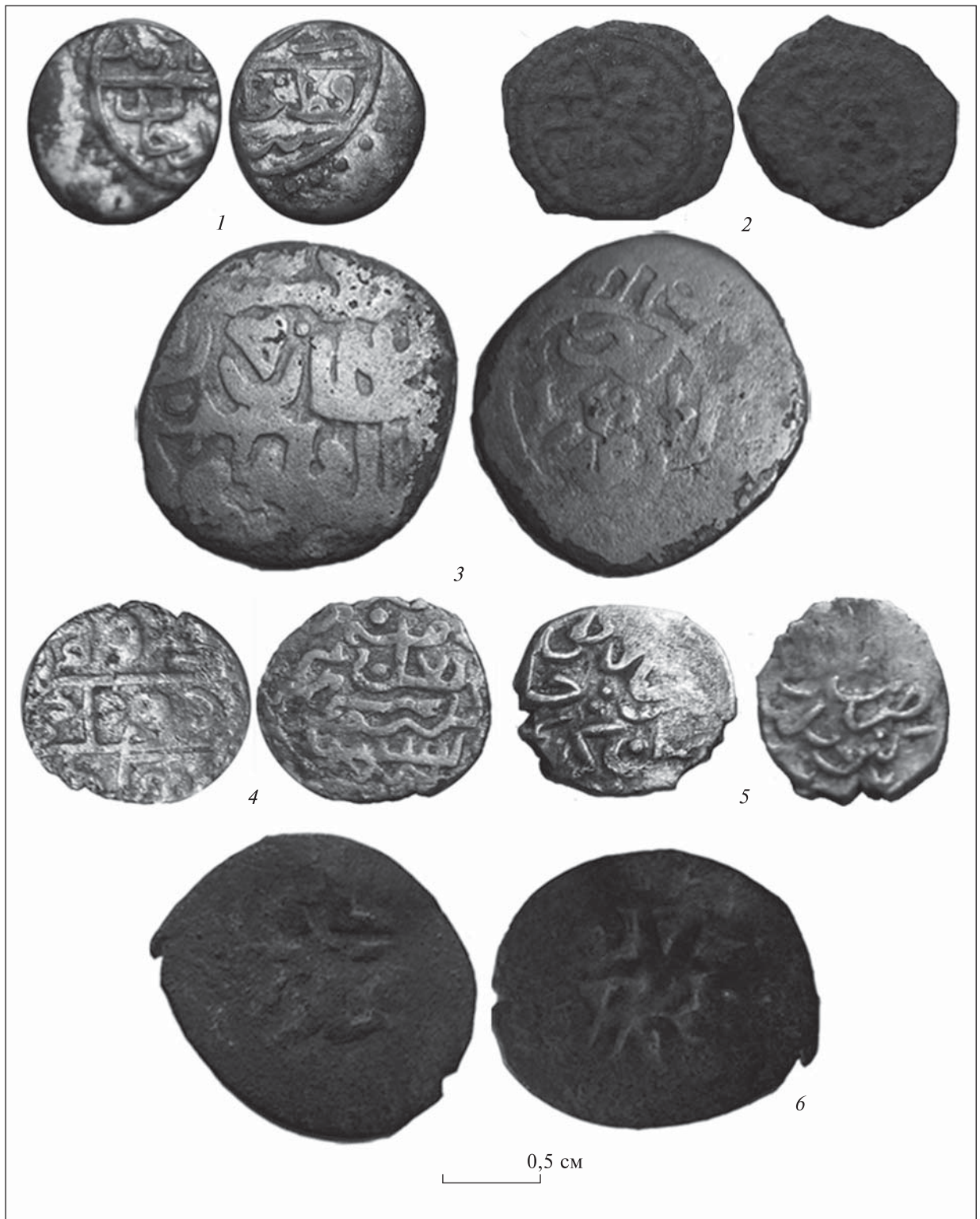
У статті розглянуто 2 екз. золотих та 45 екз. срібних ісламських монет із колекції Білгород-Дністровського краєзнавчого музею. Також до срібних монет умовно віднесено фальшиві (виготовлені з міді, покритої тонким шаром срібла), та білонні монети (в яких кількість лігатури перевищує кількість чистого срібла). До останніх належить копійка Шахіна Гірея (1777—1783 рр.) (48)³, вміст срібла в якій становить п'яту пробу, що дозволяє визначити грошову одиницю, як практично мідну.

Майже всі монети були передані до музею приватними особами, причому, за їхніми

¹ Автор висловлює щирю подяку за надання дозволу та допомогу в роботі з колекцією директору Білгород-Дністровського краєзнавчого музею Белой Тетяні Павлівні, головному зберігачу фондів Янковій Домнікії Петрівні та зберігачу фондів Богатирській Ірині Петрівні.

² Ранні золотоординські монети умовно віднесено до ісламських. Іслам був затверджений як державна релігія ханом Узбеком (1313—1341 рр.), хоча становлення ісламу в Золотій Орді почалося ще раніше (Васильев 2007, с. 7—33).

³ У дужках подано номери знахідок, що відповідають номерам із каталогу в кінці статті.

Рис. 1. Монети з колекції Білгород-Дністровського краєзнавчого музею. Розшифровка цифрових позначень: 1 – 10; 2 – 17; 3 – 19; 4 – 34; 5 – 45; 6 – 46

свідченнями, знайдені на території Білгород-Дністровської фортеці. Винятком є монета (18), виявлена під час дослідження фортеці Причорноморською археологічною експедицією під керівництвом Г.Г. Мезенцевої в 1981 р.

Найбільш ранньою серед представлених монет є дирхем емірату Саманідів, який датується 916—917 рр. На жаль, місце його знахідки невідоме, але, оскільки ця монета була передана до музею колекціонером В.П. Пушкарьо-

вим разом з османськими монетами з території фортеці, то можна припустити, що вона також була виявлена на території міста.

Досі в Білгороді-Дністровському та взагалі на території Одеської обл. лишалися невідомими випадки знаходження куфічних дирхемів⁴. Хоча слід зазначити, що Л.Д. Дмитров, публікуючи результати розкопок у Білгороді-Дністровському в 1949 р. і 1950 р., згадує знахідки арабських бронзових монет із потертими легендами (Дмитров 1955, с. 118). А.А. Нудельман залучив їх до переліку знахідок куфічних монет на території Пруто-Дністровського межиріччя (Нудельман 1985, с. 84, 86), однак ці монети виявилися золотоординськими та османськими (Карашевич, Болдурану, Дергачева 2013, с. 283—287).

Знахідки куфічних дирхемів відомі в порівняно значній кількості в Північній Європі та в центральних і північних регіонах Східної Європи. Натомість у Північному Причорномор'ї вони зустрічаються досить рідко. Знахідки куфічних дирхемів відомі на території городищ Єкімауци та Алчедар у північно-східній Молдові (Нудельман 1985, с. 84—89), у с. Новолазарівка Миколаївської області (Гошкевич 1903, с. 40—41), і дещо більше їх було виявлено в Криму (Сидоренко 2002, с. 34—448).

На думку Р.А. Рабіновича, дирхеми в Алчедарі та Єкімауцах свідчать про існування Балтійсько-Дністровського торговельного шляху, т. зв. другого шляху «із варяг у греки», причому дирхеми використовувалися як сировина для виготовлення прикрас, а не як засіб обігу й платежу (Рабінович 1999, с. 273—274). Основний шлях «із варяг у греки» також проходив через гирло Дністра. Так, Костянтин Багрянородний зазначав, що при виході з Дніпра, де знаходився острів святого Еферія (острів Березань або західна частина Кінбурнської коси (Константин Багрянородний 1991, с. 328, прим. 55), русичі відправляються узбережжям Чорного моря до Дністра, потім роблять зупинку на річці Аспрос (Константин Багрянородний 1991, с. 51, 328, прим. 56).

На думку автора, знаходження дирхеми Саманідів саме на території Білгорода-Дністровського є цілком припустимим і пов'язується, імовірно, із функціонуванням торговельних шляхів. Хоча, слід зауважити, що Костянтин Багрянородний згадує Аспрон як по-

рожню фортецю (Константин Багрянородний 1991, с. 157).

Дві монети з представленого списку належать до Золотої Орди. Територія Пруто-Дністровського межиріччя підпала під владу Золотої Орди в 40-х рр. XIII ст. (Нудельман 1985, с. 96). Перша грошова одиниця — це монета хана Тула-Буги, яка карбована в Криму й має аналогії в Білгороді-Дністровському серед знахідок у складі згаданого скарбу 1904 р. (ОАК 1907, с. 121). Золотоординські монети кінця XIII ст., карбовані в Криму, мали досить обмежений ареал обігу й не виходили за межі Кримського півострова та Нижнього Подністров'я, яке було тісно пов'язане з ним. (Федоров-Давыдов 1960, с. 100). Як довели нещодавні дослідження, наприкінці XIII ст. у Білгороді (Акча-Кермані) існував власний монетний двір (Казаров, Кривенко 2013, с. 91—95).

Друга монета належить до періоду Великого Замішання (1359—1380 рр.) — тривалого міжусобиці, яка призвела до зменшення надходжень монет від центральних монетних дворів до західних окраїн володінь Золотої Орди (Нудельман 1985, с. 108). Монети Орду Меліка були раніше невідомі серед знахідок у Білгороді-Дністровському.

Наприкінці 60-х рр. XIV ст. Золота Орда втрачає контроль над Пруто-Дністровським регіоном, і золотоординські монети зникають з обігу на цій території. Остання третина XIV ст. визначається дослідниками, як безмонетний період в історії грошового обігу регіону (Нудельман 1985, с. 113). Білгород був залишений татарами пізніше, ніж інші населені пункти Пруто-Дністров'я. Наприкінці XIV — на початку XV ст. місто увійшло до складу Молдавського князівства (Полевой 1979, с. 69). Проте золотоординські монети знову потрапляють до Білгорода в першій половині XV ст., про що свідчать знахідки монет ханів Бека-Суфі, Кічі Мухаммеда та Сеїд-Ахмада I із контрамаркою типу «Аспрокастрон» (Петров, Дергачева 2012, с. 185—186, 192—193).

У 1484 р. Білгород та Кілія були завойовані армією султана Баязид II. Ця обставина сприяла проникненню в регіон османських срібних монет (акче). Таким чином, завоювання Баязид II забезпечило домінування османської монети на ринках міста. Слід зауважити, що османські мідні монети (мангири) потрапляють до Білгорода ще до османського завоювання (Богуславский, Янов 2013а, р. 40).

⁴ Куфічні дирхеми — срібні монети з написами куфічним шрифтом, які карбували Омейяди, Аббасиди, Саманіди та ряд інших ранніх ісламських династій.

Монети з Білгород-Дністровського краєзнавчого музею підтверджують особливість, яку виявлено під час публікації матеріалів Білгород-Тирської археологічної експедиції — серед османських монет, знайдених у Білгороді-Дністровському, більшість монет, як срібних (Богуславский, Янов 2013, с. 57—62), так і мідних (відомі численні мідні мангири 903 р. хіджи або 1497—1498 рр.) (Богуславский, Янов 2013а, р. 40), належать до періоду правління Баязіда II (1481—1512 рр.). Цю особливість можна пояснити тим, що, по-перше, на той час залишалася загроза відбиття фортеці військами молдавського господаря Стефана III Великого, тому Баязид II розгорнув масштабні роботи по укріпленню стін і веж фортеці (Красножон 2012, с. 368—369) і, вірогідно, залишив у фортеці чисельний гарнізон. По-друге, після османського завоювання Білгорода населення міста кардинально змінилося (Паламарчук 2008, с. 103), відповідно нові мешканці використовували під час розрахунків османські монети.

Серед представлених монет наявні фальшиві екземпляри (9; 10; 11; 14; 17; 19; 21; 22), однак не можна стверджувати, що це визначення є остаточним і безсумнівним. Такі монети могли виготовлятися як на території Молдавського князівства (Boldureanu 2005, р. 89—94), так і в монетних дворах Османської імперії з метою збагачення власника монетного двору (Гордлевский 1962, с. 252).

Продукція фальшивомонетників відповідала найпоширенішим у місцевому грошовому обігу типам монет, до яких належать акче Баязіда II (Nicolae 2003, р. 61—69), Селіма I, Сулеймана I, Селіма II та Мурада III (Boldureanu 2005, р. 94—99), проте іноді трапляються фальшиві монети більших номіналів — дирхемів (шахі) (Boldureanu 2005, р. 100) та пара (Crivenco 2009, р. 24) (19; 21; 22).

Внаслідок османського завоювання 1484 р. на Молдавському торговому шляху починає занепадати міжнародна торгівля, від якої суттєво залежало економічне становище Білгорода-Аккермана (Огуй 2010, с. 52). Ще гірше на стан грошового обігу в місті вплинула монетна реформа Мурада III 1584—1586 рр., коли вага акче була зменшена від 0,682 г до 0,384 г (Boldureanu 2005, р. 46). Упродовж XVII ст. вага акче надалі зменшувалася й наприкінці століття становила близько 0,16 г (Огуй 2004, с. 238). Ці процеси спричинили затяжну кризу монетного карбування в Османській імперії й скорочення емісії акче, тому серед представлених монет присутні екземпляри, які, імовірно,

були обрізані під ваговий стандарт уже наприкінці XVII ст. (22; 37).

Слід звернути увагу на монету (35) (рис. 1, 4), яка, найімовірніше, є імітацією османського акче. Судячи з ваги (0,15 г), вона датується кінцем XVII ст. Ця монета містить дуже спотворену легенду й не схожа на відомі імітації акче, знайдені на території Румунії та Молдови, прототип яких зазвичай можна встановити (Nicolae 2003, р. 59—69; Boldureanu 2005, р. 94—100).

Криза девальвації акче спричинила поступове розповсюдження монети більшої ваги — пара (медіні), яка карбувалася в Єгипті та в Костантинії (Стамбулі). Утім, вага пара впродовж XVII ст. також зменшилася — від 0,80—0,84 г при Ахмеді I (1603—1618 рр.) до 0,60—0,77 г при Мехмеді IV (1648—1687 рр.) (Schindel 2011, S. 119—120).

Для подолання грошової кризи в Османській імперії Сулейман II (1687—1691 рр.) почав карбувати якісну срібну монету — куруш (40 пара), а для дрібніших розрахунків, замість акче, запровадив мідну монету — мангир. Ця реформа не була успішною, оскільки номінальна вартість мангирів перевищувала реальну (Огуй 2004, с. 246). На початку XVIII ст. Ахмед III запровадив емісію пара нового зразку. Таким чином, пара остаточно витіснила акче як основний номінал. Впродовж XVIII ст. в Османській імперії карбувалися також номінали, що були кратні пара — ірмілік (20 пара), золта (30 пара), куруш (40 пара), алтмишлик (60 пара), юзлук (100 пара) (Кривенко 2013, с. 56).

Девальвація в Османській імперії найменше зачепила золоті монети — алтуни, що зумовило їхнє розповсюдження в XVII ст. Однак, згодом єгипетські та африканські монетні двори починають карбувати знецінену монету. Мустафа II почав випускати монету нового типу — тек шерифі (тек ешрефі) із тугрою на аверсі (4). Його наступник Ахмед III у 1711 р. випустив якіснішу золоту монету — зінджірлі або фундукі, вагою приблизно 3,3 г, та монети меншого номіналу — зері махбуб, вагою 2,5—2,6 г (Sugar 1996, р. 37, fn. 3), 1/2 зері махбуб, вагою 1,25 г (Krause, Mishler 1993, р. 941, № 163) (монета (5) належить до номіналу зері махбуб, але важить 1,55 г, оскільки була обрізана по гурту).

Унаслідок російсько-турецької війни 1806—1812 рр. Аккерман перейшов до складу Російської імперії, але й після цього в невеликій кількості до нього потрапляють османські монети — очевидно, як військові трофеї (31; 32).

Монети Кримського ханства були й раніше відомі серед знахідок у Білгороді-Дністровському (Beljaeva, Boldureanu, Dergaciova 2012, р. 29; Карашевич, Болдуряну, Дергачева 2013, с. 287; Богуславский, Янов 2014, с. 345—357). Потрапляння цих монет до Аккерману зумовлене, головним чином, близькістю до території Ногайських орд, які були підпорядковані кримському хану, а також перебуванням ханських військ у місті та околицях під час військових походів (Богуславский, Янов 2014, с. 345—357).

Отже, монети з Білгород-Дністровського краєзнавчого музею суттєво доповнюють відомі знахідки та дозволяють реконструювати цілісну картину міського грошового обігу, який у багатьох аспектах визначав грошовий обіг в Північно-Західному Причорномор'ї.

Найвні нумізматичні джерела дозволяють виділити декілька періодів, коли ісламські монети домінували в грошовому обігу міста:

1) з кінця XIII ст. до кінця 60-х рр. XIV ст., коли були поширені монети Золотої Орди і в незначній кількості монети з Малої Азії;

2) з другої половини XV ст. до початку XVII ст. — домінування османської монети, яке закінчилося внаслідок фінансової кризи;

3) з кінця XVII ст. до початку XIX ст., коли внаслідок монетних реформ було створено нову грошову систему, що відновило до 1812 р. домінування османської монети.

Опис монет

Емірат Саманідів

Наср бін Ахмад (914—943 рр.)

1. Дирхем (AR), Андераба, 304 р.х. (916/917 рр.). 2,5/2,0 г, 800°, 27 мм (Lane-Poole 1876, р. 88, № 306). [БДКМ Н-185].

Золота Орда

Тула-Буга (1287—1291 рр.)

2. Ярмек (AR), 686 р.х. (1287/88 рр.), Крим, подвійний удар. 1,65/1,23 г, 750°, 18 мм (Сагдеева 2005, с. 12, № 44). [БДКМ Н-213].

Орду Мелік (1361 р.)

3. Дирхем (AR), 762 р.х. (1361 р.), Азак. 1,2/1,08 г, 900°, 14 мм (Сагдеева 2005, с. 35, № 306). [БДКМ Н-240].

Османська імперія

Золото

Мустафа II (1695—1703 рр.)

4. Алтун (AU), Костантинія. 3,35/3,01 г, 900°, 20 мм, пробита (Krause, Mishler 1999, р. 1104, № 127). [БДКМ ІЗІV Н-2459].

Махмуд I (1730—1754 рр.)

5. Зері махбуб (AU), Міср. 1,55/1,16 г, 850°, 18 мм, обрізана (Krause, Mishler 1993, р. 156—157, № 86). [БДКМ ІЗІІ Н-43].

Срібло

Баязид II (1481—1512 рр.)

6. Акче (AR), Новар. 0,50/0,25 г, 500°, 10 мм (Edhem 1334/1915—1916, s. 169, № 567). [БДКМ Н-239].

7. Акче (AR), Новар. 0,63/0,55 г, 875°, 10 мм. [БДКМ Н-257].

8. Акче (AR), монетний двір не визначений. 0,74/0,64 г, 875°. [БДКМ Н-4727].

9. Фальшиве акче (AE fourree) (?), Кратова. 0,46/0,32 г, 700°. [БДКМ Н-5897].

10. Фальшиве акче (AE fourree) (?), Костантинія. 0,62 г (Edhem 1334/1915—1916, s. 137, № 450). (рис. 1, 7) [БДКМ Н-5900].

11. Фальшиве акче (AE fourree) (?), монетний двір не визначений. 0,55 г, стерта, окислена. [БДКМ Н-5892].

Селім I (1512—1520 рр.)

12. Акче (AR), 1 група (1512—1514 рр.), Костантинія. 0,6/0,6 г, 1000°, 11 мм (Edhem 1334/1915—1916, s. 184, № 627). [БДКМ Н-148].

13. Акче (AR), Новар. 0,59/0,56 г, 960°, стерта. [БДКМ Н-261].

14. Фальшиве акче (AE fourree) (?), 3 група (1517—1520 рр.), монетний двір не визначений. 0,74 г, 10 мм, стерта. [БДКМ Н-1609].

Сулейман I (1520—1566 рр.)

15. Акче (AR), 1 група, 1 період (1520—1534 рр.), Новар. 0,44/0,26 г, 600°, 12 мм (Edhem 1334/1915—1916, s. 316, № 1055). [БДКМ Н-260].

16. Акче (AR), 1 група, 2 період (1534—1541 рр.), Сєрез або Сїроз. 0,67/0,50 г, 750°, 13 мм (Edhem 1334/1915—1916, s. 291—292, № 977—978). [БДКМ Н-391].

17. Фальшиве акче (AE fourree) (?), перший ювілейний тип, 1541 р. (на честь 100-річчя сходження на престол султана Мехмеда II) (Boldureanu 2005, р. 44), монетний двір не визначений. 0,56 г, 12 мм, стерта. (рис. 1, 2) [БДКМ Н-1593].

Сулейман I або Селім II (1566—1574 рр.)

18. Акче (AR), Новар/Новаберда, стерта, обламана. Дані про вагу відсутні. [без інв. номера, БД-81, оп. 381].

Селім II (1566—1574 рр.)

19. Фальшивий дирхем (AE fourree) (?), Багдал. 2,47 г, 18 мм (Edhem 1334/1915—1916, s. 331, № 1104). (рис. 1, 3) [БДКМ Н-1524].

Ібрагім (1640—1648 рр.)

20. Акче (AR), Костантинія. 0,24/0,21 г, 875°, 13 мм (Krause, Mishler 1999, р. 1103, № 65). [БДКМ Н-259].

Мехмед IV (1648—1687 рр.)

21. Фальшиве пара (AE fourree) (?), Міср. 0,45/0,3 г, 700°, стерта (Krause, Mishler 1999, р. 222, № 47). [БДКМ Н-5895].

22. Фальшиве пара (AE fourree) (?), обрізана під ваговий стандарт акче періоду правління Сулеймана II (1687—1691 рр.), Міср. 0,16/0,11 г, 700°. [БДКМ Н-5894].

Мехмед IV або Ахмед II (1691—1695 рр.), або Ахмед III (1703—1730 рр.)

23. Пара (AR), Міср. 0,4/0,28 г, 690—700°, 13 мм, стерта. [БДКМ Н-186].

Ахмед III (1703—1730 рр.)

24. Пара (AR), Костантинія. 0,6/0,36 г, 600°, 15 мм (Krause, Mishler 1993, р. 941, № 139). [БДКМ Н-262].

25. Пара (AR), Костантинія. 0,58/0,34 г, 600°, 13 мм. [БДКМ Н-263].

26. Пара (AR), Костантинія. 0,46/0,27 г, 600°, 14 мм. [БДКМ Н-147].
Махмуд I (1730—1754 pp.)
27. Ірмілік (AR), Костантинія. 11,28/6,76 г, 600°, 31 мм (Krause, Mishler 1993, р. 942, № 206). [БДКМ Н-256].
28. Куруш (AR), Костантинія. 23,6/14,16 г, 600°, 40 мм (Krause, Mishler 1993, р. 943, № 208). [БДКМ Н-198].
29. Куруш (AR), Костантинія. 23,9 г, 900°, 38 мм. [БДКМ Н-199].
Селім III (1789—1807 pp.)
30. Пара (AR), Ісламбол, 17 рік правління. 0,3/0,18 г, 600°, 15 мм (Krause, Mishler 1998, р. 1056, № 486). [БДКМ Н-201].
Абдул Меджид (1839—1861 pp.)
31. 20 пара (AR-BI), Костантинія, 2-й або 3-й рік правління. 1,26 г, 20 мм, стерта (Krause, Mishler 1998, р. 1064, № 653). [БДКМ Н-331].
Мехмед V (1909—1918 pp.)
32. Куруш (AR), Костантинія, 2-й рік правління. 1,2/0,96 г, 800°, 15 мм (Krause, Mishler 2000, р. 2038, № 748). [БДКМ Н-125].
Не ідентифіковані
33. Акче (AR) кінця XV—XVI ст. 0,64/0,38 г, 600°, 9 мм, стерта. [БДКМ Н-266].
34. Османська монета (AR) XVI—XVII ст. 0,48/0,28 г, 600°, 11 мм, стерта. [БДКМ Н-267].
35. Імітація османського акче (AR) XVII ст. 0,15 г (рис. 1, 4) [БДКМ Н-5891].
36. Акче (AR) XVII ст. 0,28/0,25 г, 900°, стерта. [БДКМ Н-5893].
37. Акче (AR-BI) XVII ст., обрізане під ваговий стандарт періоду правління Сулеймана II (1687—1691 pp.), Костантинія 0,11/0,03 г, 300°, стерта. [БДКМ Н-5898].
38. Пара (AR) другої половини XVII ст. — початку XVIII ст., Міср або Костантинія. 0,48/0,36 г, 750°, 13 мм, стерта. [БДКМ Н-35].
39. Пара (AR) XVIII ст. 0,54/0,32 г, 600°, 15 мм, стерта. [БДКМ Н-389].
40. Не ідентифікована, імовірно, османська монета (AR). 1,00 г, стерта. [БДКМ Н-123].

Кримське ханство

Хаджи Гірей I (1441—1466 pp.)

41. Акче (AR), 858 р.х. (1454 р.), Кирк-Єр. 0,58/0,46 г, 800°, 13 мм (Retowski 1901, с. 252, № 54). [БДКМ Н-255].

Менлі Гірей I (1467—1515 pp.)

42. Акче (AR), 912 р.х. (1506—1507 pp.), Крим. 0,53/0,31 г, 600°, 12 мм (Retowski 1901, с. 302, № 174—175). [БДКМ Н-258].

Девлет Гірей I (1550—1577 pp.)

43. Акче (AR). 0,38 г, стерта. [БДКМ Н-5890].
44. Акче (AR). 0,36/0,21 г, 600°, 9,0—11 мм (Retowski 1903, с. 31, № 32). [БДКМ Н-256].

Іслам Гірей II (1584—1588 pp.)

45. Акче (AR), Крим або Кафа. 0,23/0,21 г, 900°. [БДКМ Н-5896].

Газі Гірей II (1588—1596, 1596—1607 pp.)

46. Акче (AR), Ханлик Гезлев. 0,50 г (Retowski 1903, с. 54, № 81). (рис. 1, 5) [БДКМ Н-5899].

Селім Гірей II (1743—1748 pp.)

47. Бешлик (AR-BI), Бахчисарай. 0,60 г, 17 мм (Retowski 1905, с. 216, № 1). (рис. 1, 6) [БДКМ Н-1575].

Шахін Гірей (1777—1783 pp.)

48. Копійка (AR-BI), Бахчисарай, 4-й рік правління. 7,77 г, 27 мм, окислена (Retowski 1905, с. 299—303, № 130—154). [БДКМ Н-1368].

- Богуславський Г.С., Дергачева Л.В.* Молдавские монеты из раскопок 2005—2007 гг. в Гражданском дворе Белгород-Днестровской крепости и некоторые проблемы постройки стен Гражданского двора // Записки отдела нумизматики и тореvтики Одесского археологического музея. — Одесса, 2011. — Вып. I. — С. 73—91.
- Богуславський Г.С., Дергачева Л.В.* Средневековые монеты из раскопок 2005—2010 гг. в Гарнизонном дворе Белгород-Днестровской крепости // Записки отдела нумизматики и тореvтики Одесского археологического музея. — Одесса, 2014. — Вып. II. — С. 131—151.
- Богуславський Г.С., Янов Д.М.* Акче Османской империи последней четверти XV — первой четверти XVII вв. (из новейших находок Белгород-Тирской экспедиции) // ДП. — Одесса, 2013. — Вып. X. — С. 55—68.
- Богуславський Г.С., Янов Д.М.* Медные монеты Османской империи (из новейших находок Белгород-Тирской экспедиции) // AI XIV-lea simpozion de numismatică. — Chişinău, 2013a. — P. 40—41.
- Богуславський Г.С., Янов Д.М.* Серебряные и биллонные монеты Крымского ханства из новейших находок в Белгороде (Аккермане) // МАИЭТ. — Симферополь, 2014. — Вып. XIX. — С. 345—357.
- Булатович С.А.* Джучидские монеты из Белгорода-Днестровского // Кравченко А.А. Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII—XIV в.). — К., 1986. — С. 117—120.
- Васильев Д.В.* Ислам в Золотой Орде (историко-археологическое исследование). — Астрахань, 2007.
- Гордлевский В.А.* Эксплуатация недр земли в Турции (по документам, изданным А. Рефиком и Ф. Спахо) // В.А. Гордлевский. Избранные сочинения. — М., 1962. — Т. 3. История и культура. — С. 225—263.
- Гошкевич В.И.* Клады и древности Херсонской губернии. — Херсон, 1903. — Кн. 1.
- Григорьев В.* Монеты Джучидов, генуэзцев и Гиреев, битые на Таврическом полуострове и принадлежащие обществу // ЗООИД. — Одесса, 1844. — Т. I. — С. 301—314.
- Дмитров Л.Д.* Основні підсумки Ізмаїльської археологічної експедиції 1949—1950 pp. // Археологічні пам'ятки УРСР. — К., 1955. — Т. V. — С. 111—123.
- Казаров А.А., Кривенко А.В.* Новый монетный двор Золотой Орды — Акча Керман // I Междунар. науч. конф. «РАСМИР: Восточная нумизматика». — К., 2013. — С. 91—95.

- Карашевич И., Болдуряну А., Дергачева Л.* Средневековые монеты из раскопок Белгород-Днестровской крепости из фондов Института Археологии НАН Украины (предварительные результаты) // ДП. — Одесса, 2013. — Вып. X. — С. 283—289.
- Константин Багрянородный.* Об управлении империей / Пер. под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. — М., 1991.
- Красножон А.В.* Крепость Белгород (Аккерман) на Днестре (история строительства). — Кишинев, 2012.
- Кривенко А.В.* История Приднестровья в денежных знаках. — Бендеры, 2013.
- Нудельман А.А.* Монеты из раскопок и сборов 1972—1973 гг. // АИМ (1973 г.). — Кишинев, 1974. — С. 188—228.
- Нудельман А.А.* Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе. — Кишинев, 1985.
- ОАК за 1904 г.* — СПб, 1907.
- Огуй О.Д.* Обіг турецьких монет та їх позначення на території Буковини та Молдови // Історико-географічні дослідження в Україні. — К., 2004. — Ч. 7. — С. 234—266.
- Огуй А.Д.* Молдавский торговый путь: образование, расцвет, упадок (XIV—XVII вв.) // Русин. — № 4 (22). — 2010. — С. 45—61.
- Паламарчук С.В.* Забытая земля: историческая область Бессарабия. — Одесса, 2008.
- Петров А.Н., Дергачева Л.В.* Клад средневековых монет из села Стижок на западе Украины и некоторые вопросы денежного обращения XV в. // *Stratum plus*. — Кишинев, 2012. — № 6. — С. 183—198.
- Полевой Л.Л.* К топографии кладов и находок монет, обращавшихся на территории Молдавии в конце XIII—XIV в. // *Известия Молдавского филиала АН СССР*. — 1956. — № 4 (31). — С. 91—103.
- Полевой Л.Л.* Очерки исторической географии Молдавии XIII—XV вв. — Кишинев, 1979.
- Рабинович Р.А.* Дирхемы на территории Молдовы: культурно-исторический контекст // *Stratum plus*. — Кишинев, 1999. — № 6. — С. 263—275.
- Сагдеева Р.З.* Серебряные монеты ханов Золотой Орды. — М., 2005.
- Сидоренко В.А.* Подражания Аббасидским дирхемам и динарам в монетном обращении Таврики Хазарского времени // МАИЭТ. — Симферополь, 2002. — Вып. IX. — С. 429—449.
- Федоров-Давыдов Г.А.* Клады джучидских монет // НЭ. — М., 1960. — Т. 1. — С. 94—192.
- Штерн Э.Р.* Раскопки в Аккермане летом 1912 г. // ЗООИД. — Одесса, 1913. — Т. XXXI. — С. 92—101.
- Beljaeva S., Boldureanu A., Dergaciova L.* Câteva aspecte privind periodizarea construcției barbacanei din Cetatea Albă în baza descoperirilor monetare (campaniile arheologice din anii 2006—2007) // Al XIII-lea simpozion de numismatică. — Chișinău, 2012. — P. 27—29.
- Boldureanu A.* Moneda Otomană în Moldova (1512—1603). — Chișinău, 2005.
- Crivenco A.* Monede otomane și girayde descoperite la Tighina // Al X-lea simpozion de numismatică. — Chișinău, 2009. — P. 23—24.
- Edhem H.* Meskukat-i kadime-yi islamiye katalogu. — Kostantiniyye, 1334/1915—1916. — Q. 6. Meskukat Osmani.
- Krause C.L., Mishler C.* Standard Catalog of World Coins. 18th Century (1701—1800). — Iola, 1993.
- Krause C.L., Mishler C.* Standard Catalog of World Coins. 19th Century (1801—1900). — Iola, 1998.
- Krause C.L., Mishler C.* Standard Catalog of World Coins. 17th Century (1601—1700). — Iola, 1999.
- Krause C.L., Mishler C.* Standard Catalog of World Coins. 20th Century (1901—2000). — Iola, 2000.
- Lane-Poole S.* Catalogue of Oriental Coins in the British Museum. — London, 1876. — Vol. 2. The Coins of the Mohammadan Dynasties in the British Museum.
- Nicolae E.* Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451—1512. — Chișinău, 2003.
- Retowski O.* Die Münzen der Girei // Труды Московского нумизматического общества. — М., 1901. — Т. 2. — Вып. 3.
- Retowski O.* Die Münzen der Girei (Fortsetzung) // Труды Московского нумизматического общества. — М., 1903. — Т. 3. — Вып. 1.
- Retowski O.* Die Münzen der Girei (Schluss) // Труды Московского нумизматического общества. — М., 1905. — Т. 3. — Вып. 2.
- Schindel N.* Eine Partie von handgeprägten Paras und Medinis des osmanischen Sultans Ahmed III (1703—1730) // Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft. — Wien, 2011. — № 51/2. — S. 118—131.
- Sugar P.F.* Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354—1804. — Seattle, 1996.

Надійшла 18.08.2015

Д.М. Янов

СЕРЕБРЯНЫЕ И ЗОЛОТЫЕ ИСЛАМСКИЕ МОНЕТЫ В КОЛЛЕКЦИИ БЕЛГОРОД-ДНЕСТРОВСКОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ

В статье рассматриваются серебряные и золотые исламские монеты, которые хранятся в Белгород-Днестровском краеведческом музее. Монеты были найдены на территории Белгород-Днестровской крепости. Практически все они были переданы в музей частными лицами, кроме одной монеты, найденной Причерноморской археологической экспедицией под руководством Г.Г. Мезенцевой. Наиболее ранней среди представленных монет является дирхем Саманидов 916—917 гг. В Белгороде-Днестровском ранее не были известны находки куфических дирхемов. Вероятно, находка этой монеты была связана с функционированием торговых путей. Среди монет Золотой Орды представлены 2 экземпляра: ярмак Тула Буги и дирхем Орду Мелика. В отличие от первой монеты, аналогии которой встречаются в кладе и среди единичных находок с территории Белгорода-Днестровского, вторая монета является редкой для данного региона. Наиболее многочисленную группу представляют монеты Османской империи, чеканенные с конца XV в. до начала XX в. Среди османских монет наибольшее количество относится к периоду правления Баязида II (1481—1512 гг.), что связано, вероятно, с проведением масштабных строительных работ в крепости в это время. Также следует обратить внимание на уникальное подражание акче конца XVII в., аналогии которого пока не известны. Последнюю группу составляют монеты Крымского ханства, которые, как подтверждают опубликованные ранее находки, наряду с османскими монетами обращались в Аккермане в течение всего периода их чеканки (с 40-х гг. XV в. до 1783 г.), однако в значительно меньшем количестве.

D.M. Yanov

SILVER AND GOLDEN ISLAMIC COINS IN BILHOROD-DNISTROVSKYI LOCAL LORE MUSEUM COLLECTION

Silver and golden Islamic coins kept in the Bilhorod-Dnistrovskiy Local Lore Museum are discussed in the article. The coins were found on the territory of Bilhorod-Dnistrovskiy fortress. In fact, all of them were passed to the Museum by private persons, except one coin found by the Prychornomorska Archaeological Expedition headed by H.H. Mezentseva. A 916—917 dirham of the Samanids is the earliest of the coins presented. Findings of Kufic dirhams were known in Bilhorod-Dnistrovskiy before. Perhaps, a finding of this coin was related with the trading routs functioning. Coins of Golden Horde are represented by two items: yarmaq of Tulabuga and dirham of Ordu Melik. As against from the first coin, which analogies are found in the horde and among single finds from Bilhorod-Dnistrovskiy territory, the other coin is rare for this region. The most numerous group contains the coins of the Ottoman Empire minted from the end of the 15th to the beginning of the 20th centuries. The greatest number of Ottoman coins belong to the period of Bayezid II (1481—1512) reign, which is related probably to the mass building works in the fortress in this period. The attention also should be paid to a unique akçe imitation of the end of the 17th century having no analogies yet. The last group contains the coins of the Crimean Khanate which were used in Akkerman together with Ottoman coins during the whole period of their mint (from the 1440s to 1783), though in a lesser number, as the findings published earlier confirm.